

BARTIN VE YÖRESİ AĞIZLARINDAKİ LEHÇE TABAKALAŞMASI

ZEYNEP KORKMAZ

§ 1. *Türkoloji Dergisi*'nin 1-inci sayısında yayımlanan *Bartın ve Yöresi Ağızları Üzerine*¹ adlı makalemizde, bu bölgenin ağız bakımından taşıdığı önemli durumu belirtirken, bu durumun bölgenin etnik yapısı ile ilgili olması gerektiğine de işaret etmiştik. Çünkü, Bartın ve yöresi'nin, bir yandan Anadolu ağızlarında görülen genel ve ortak özelliklere sahip olmak yahut Anadolu'nun kimi bölgecikleri ile özel ağız bağlantıları kurmak suretiyle Oğuz lehçeleri gurubuna girecek bir ağız bölgesi niteliğini taşıırken, bir yandan da Anadolu'daki dil kurallarının dışına çıkarak, Kıpçak lehçeleri grubundan gelen özelliklere sahip olması ve bu durumun ortaya çıkardığı lehçe tabakalaşması, ancak bölgenin etnik yapısında beliren karışmalar ile açıklanabilmektedir.

İşte eldeki yazıda, bundan önceki yazıda karanlık kalmış olan ve aydınlatılmasının özel bir araştırmaya bağlı bulunduğuna işaret ettiğimiz² noktalar üzerinde durarak, Bartın ve yöresi ağızlarındaki lehçe tabakalaşması'nı ele alacağız. Böylece, hem Bartın ve yöresi ağızlarının yapısını oluşturan etnik gelişmeler incelenmiş, hem de dil araştırmalarının ortaya koyduğu şaşmaz gerçekler, bir kez de tarih ve arşiv vesikalarının verdiği bilgilere dayanılarak değerlendirilmiş olacaktır.

Bölgedeki Lehçe Tabakalaşması

§ 2. Bartın ve yöresi ağızlarındaki belli başlı dil özellikleri, bu özelliklerin temsil ettiği birbirinden ayrı ağız veya lehçe kolları bakımından ele alınacak olursa, bölgede başlıca üç ayrı lehçe ve ağız tabakasının bulunduğu tesbit edilir. Bunlar: 1) Oğuz, 2) Türkmen, 3) Kıpçak tabakalarıdır.

¹ *Türkoloji Dergisi*, C.I, S.I, sah. 103-141

² Bk. not I'de adı geçen yazı sah. 2-5.

Bartın ağzının önseste ünsüz tonlulaşması, ünlü incelleme ve daralmaları, ses düşme ve türemeleri, r düşmesi, aynı sesi üst üste tekrarlayan r'li hecelerden birinin yutulması, ünlü ve ünsüzler arasındaki değişim ve benzeşme, *-duḡ/-dük* 1-inci geçmiş zaman birinci şahıs çokluk ekindeki yuvarlaklık³ gibi, onu kimi zaman yazı dili, fakat çoklukla öteki Anadolu ağızları ile birleştiren özellikleri⁴, elbette Oğuz Türkçesinden gelme özelliklerdir. Bunlar bölgenin dil yapısındaki temel tabakayı kurarlar. Kelime ve hece başlarında yuvarlak ünlüler önündeki *g->ḡ-*, *k->ḡ-* değişimleri ile, bu değişimlerin geliştirmiş olduğu orta boğumlanmalı *o*, *u* ünlülerinin bulunuşu⁵, hal kipi ekindeki düzleşme⁶, belirli kelimelerin ilk hecelerinde görülen ve Türkçedeki "asli uzunluklar" konusu ile ilgili bulunan uzun ünlüler, vurgulu hecelerdeki ünlü uzamaları, kelime ve cümle sonlarına gelen hecelerin birçok hallerde yüksek tonlu ve uzatılarak söylenmesinden doğan ahenkli konuşma tarzı⁷, Abu Hayyan'ın Türkmen lehçesi için verdiği *b>v* değişiminden oluşmuş *-van/-ven*, *-vuz/-vüz* birinci şahıs bildirme bağı (cevher fiili) eklerinin⁸ daha ileri bir ses değişimine uğramış şekilleri olan *-yın > -yin*, *-yuz/-yüz* eklerini devam ettiregelmesi⁹ gibi kimi özellikler ile de, bu bölge Oğuz Türkçesi içinde daha özel bir kişiliğe bürünerek Anadolu Türkmen ağızları ve Orta-Asya Türkmen Lehçesi ile birleşmekte; dolayısıyla de bir Türkmen lehçe tabakasına dayanmaktadır¹⁰.

³ Kaşgarî bu şeklin açıklamasını yaparken Oğuz lehçesine özgü bir şekil olarak da kaydediyor. Bk. B. Atalay, *Divanu Lûgat it-Türk* Tercümesi, C.II, sah. 61-62. *-duḡ/-dük* 1-inci şahıs ekinin genel durumu ve öteki şahıslardaki şekilleri ile karşılaştırmak için 9-uncu notta verilen makalemize bk.

⁴ Bu özellikler için not I'de gösterilen makalemize, -r'yi üst üste tekrarlayan hecelerdeki haplogie olayının Oğuzca'ya has olduğu noktasında, M. Kaşgarî, *Divanu Lûgat-it-Türk*, C.II, sah. 35'e bk.

⁵ Bk. Z. Korkmaz, *Bartın ve Yöresi Ağızları Üzerine*, §§ 2,8,11; *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, Ankara Üniv. DTCF. yayınları: 142, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü: I, Ankara TTK. Basm. 1963, §§ 10-13; 61, 74 ve sah. 74; *Güney-Batı Anadolu Ağızları: Ses Bilgisi*, Ankara Üniv. DTCF. yayınları: 114, Türk Dili ve Edebiyatı serisi: 11, Ankara TTK. Basm. 1956, §§ 10,12,41.

⁶ Bk. *Bartın ve Yöresi Ağızları Üzerine*, §. 2.

⁷ Bartın ve yöresi ağzlarının yukarıdan beri sayılagelen bu özellikleri için not I'de verilen makalenin ilgili paragraflarına bk.

⁸ Bk. Abu Hayyan, *Kitabü'l-idrak li lisanü'l-etrak*, A. Caferoğlu yayını, İstanbul, 1931, sah. 161.

⁹ Bu şekillerin tarihi gelişmesi için bk. Z. Korkmaz, *-van/-ven*, *-vuz/-vüz* Bildirme Bağı (cevher fiili) Eklerinin Anadolu Ağızlarındaki Kalıntıları, Türk Dili Araştırmaları Yılığ, 1964, (basılmakta).

¹⁰ Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, biz bu yazıda Oğuz ve Türkmen deyimlerini etnik birer terim olarak değil, Oğuz grubu içindeki ağız ve lehçe ayrılıklarını belirtecek birer dil terimi olarak kullanmaktayız. Bilindiği gibi, birtek etnik grubun iki ayrı

Bölge, kurallı olarak devam ettiregeldiği $\tilde{n} > y, g > v$ v.b. ses değişimleri bakımından ise, bundan önceki makalemizde belirttiğimiz üzere¹¹, Anadolu ağzlarındaki genel dil yapısından uzaklaşarak 13, 14-üncü yüzyıllar Kıpçak Türkçesi ile ortaklaşan bir ağız niteliği taşımaktadır. Demek oluyor ki, Bartın ve yöresi ağzları, bu üç ayrı lehçe ve ağız tabakasının karışmasından oluşmuştur. Ancak, bu karışmadan sonraki gelişmeler sırasında, bölgeyi öteki Anadolu ağzları ile ortaklaştıran Oğuz tabakası nisbeten daha zayıf kalmış; buna karşılık Türkmen ve Kıpçak tabakalarının karışıp kaynaşmasından oluşmuş şekiller daha hâkim duruma geçerek, bölgeye, kendisini öteki Anadolu ağzlarından belirli şekilde ayıran özel bir kişilik ve dil yapısı kazandırmıştır.

Şimdi, Bartın ve yöresi ağzlarının oluşmasındaki tabakalaşmaların hangi şartlar altında ve ne şekilde ortaya çıkmış olduğunu göstermek üzere, bölgenin tarihi devirlerine doğru bir göz atalım:

kolunu gösteren Oğuz ve Türkmen sözleri, tarihi araştırmalarda anlamdaş deyimler olarak kullanıldıkları gibi, Oğuz ve Türkmen adı altındaki zümrelerin yaşayış tarzlarından ileri gelen ayrılık dolayısıyla ayrı kavramları göstermek üzere de kullanılmışlardır. (Bu husustaki görüşler için bk. Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1946, sah. 187). Z.V. Togan, Kaşgari ve Biruni'deki kayıtlara dayanarak Oğuz sözünün göçebe hayata sadakatı ifade ettiğini, Türkmen sözünün ise daha çok medenî kavimlere komşu olarak oturan ve ziraatle de uğraşan yarı yerleşik Oğuzlara verilmiş olduğunu belirtiyor. Oğuz ve Türkmen unsurlarının Anadoluya yerleşmesinden sonraki durum şüphesiz bu anlayış ve nitelendirmeye paralel gitmemektedir. Oğuz genel deyimini içinde daha özel bir kavramı karşılayan Türkmen sözü, *Anadolu*'da özellikle 15-inci yüzyıldan sonraki çağlarda, yerleşik hayata geçmiş Oğuzlara ve *Batu Anadolu*'nun göçebe Yörüklerine karşı, *Orta ve Doğu Anadolu*'daki göçebe veya yarı göçebe Oğuz kollarına verilmiş bir addır (Oğuz, Türkmen ve Yörük deyimlerinin bu bakımdan gösterdikleri anlam ayrılıkları için bk. F.Sümer, *Avsarlara Dair*, Fuad Köprülü Armağanı, DTCF. yayını, İstanbul, Osman Yalçın MtB. 1953, sah. 453-454; *Osmanlı Devrinde Anadolu'da Kayılar*, Belleten C. XII. S. 47, Temmuz 1948, sah. 584, not 30; Z. Korkmaz, *Güney-Bati Anadolu Ağzları*: Sesbilgisi, sah. XXXVII-XL). Biz burada Oğuz ve Türkmen deyimlerini, bu adları taşıyan Oğuz etnik unsurları arasındaki önemli ağız ayrılığını belirtmek için kullandık. Oğuzca, *Anadolu*'da, Anadolu ağzlarını kısmen yazı dili, kısmen de birbirleri ile birleştiren, yerleşik hayata geçmiş en eski Oğuz unsurlarının diline dayanan, istikrarlı, durulmuş bir alt tabaka niteliğindedir. *Anadolu*'nun türlü bölgelerindeki asıl yerli ağzları, genel olarak Oğuzca dediğimiz bu alt tabaka kurar. Türkmençe ise, bu yerli alt tabakaya oranla epey değişiklik gösteren ve *Anadolu*'ya geliş tarihleri bakımından da daha yeni olan Oğuz kollarının dilidir ve bir üst tabaka durumundadır. Bunların *Anadolu* içinde uzun bir süre göçebe veya yarı göçebe olarak yaşamış olmaları, ağız özelliklerindeki ayrılığın korunmasında başlıca etken olmuştur. *Anadolu* Türkmenleri'nin ağzları birçok noktalarda Orta-Asya Türkmençesi ile de birleşmektedir.

¹¹ Bk. *Türkoloji Dergisi*, C.I, S. 1, sah. 105-110, § 3.

Bartın'ın Tarihi Devirlerdeki İskân Durumu

§ 3. Kelime yapısı "sular ilâhesi" anlamındaki *Parthenius* kelimesinden geldiği bildirilen ¹² *Bartın*'ın Türk-İslâm devrinden önceki tarihi oldukça eskidir. Bitinya ve Paphlagonia tarihlerine kadar iner ¹³. Ancak, Bartın'ın *Anadolu*'nun türkleşmesinden önceki devirleri bizim konumuzun sınırı dışında kaldığından, burada *Bartın* ve yöresi, yalnız XI. yüzyıldan sonraki Türk-İslâm devri içinde ele alınacaktır.

Bartın, arkeoloji buluntularının da ortaya koyduğu şekilde, Türk-İslâm devrinden önce çok eski bir yerleşme bölgesi olarak karşımıza çıktığı halde, buranın *Anadolu* Türk tarihi içinde müstakil bir ilçe olarak gelişmesi pek eski sayılmaz. Doğrudan Doğruya *Bartın* içinde yaptığımız bölge araştırmalarının verdiği sonuçlar, bu ilçenin kuruluşunu ve *Bartın* içindeki yerleşme tarihini üç dört yüzyıldan daha geriye götüremiyor. İlgililerce, *Bartın*'da bugünkü *Cumhuriyet Meydanı*'nın yerinde bulunan en eski mezarlığın kaldırılması sırasında gözden geçirilen mezar taşlarının 300 yıldan daha önceye çıkmadığı tesbit edilmiştir. *Bartın*'da Türk devrini temsil eden eski eserler de yoktur. *Bartın*'ın en eski aileleri kendi şecerelerinin nereden geldiğini bilememektedirler. Bölgenin yerleşme tarihi ile ilgilenen aydın yerliler, ilçe halkının buraya birkaç yüzyıl önce dolaydaki köylerden, *Safranbolu*, *Eflâni* ve *Daday* bölgelerinden göç etmek suretiyle yerleştiklerini söylemektedirler. Bu durumu birkaç göbekten beri *Bartın*'lı olarak bilinen ailelerin şeceresi üzerinde yaptığımız özel araştırmalar da doğrulamıştır. Yerinde yapılan incelemeler ile, kuruluşunda daha eski devirlerine inemediğimiz *Bartın* için, bazı tarihî kaynakların verdiği bilgiler ile biraz daha gerilere gitmek mümkündür. Ancak, eldeki imkânlar çerçevesinde bu da 15-inci yüzyıldan daha gerilere gidememektedir.

14-üncü yüzyıl seyyahlarından İbni Battuta, seyahatnamesinde ¹⁴, *Bolu*, *Safranbolu*, *Kastamoniyeye*, *Sinop* şehir ve kaleleri üzerine bilgi verdiği halde, *Bartın*'dan hiç bahsetmemiştir. Bu bakımdan 14-üncü yüzyılda *Bartın*'ın köy, bucak veya kasaba hâlinde var olduğu konusunda bir bilgimiz

¹² Bk. A. Gökoğlu, *Paphlagonia*, Kastamonu Doğrusöz Mtb. 1952, sah. 28.

¹³ Bu konuda bilgi almak için bk. Ch. Texier, *Küçük-Asya Tarihi*, C. III, sah. 155. A. Gökoğlu, not 12'de göst. y.; Kemal Samancıoğlu, *İktisad ve Ticaret Bakımından Bartın*, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, 1942, sah. 119-137; *Bartın ve Civarı Hakkında Tarihi Bilgiler*.

¹⁴ İbni Battuta (Mütercimi: M. Şerif): *Tuhfetü'n-nezzâr fi Garaibü'l-emsâr ve Acâibü'l-esfâr: Seyahatname-i İbni Battuta*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1333-1335, 448 sah.

yoktur. 15-inci yüzyılın tarihî kaynaklarında da doğrudan doğruya *Bartın*'ın adı geçmez. Fatih Sultan Mehmed'in karadan ve denizden kuşattırmak suretiyle Cenevizliler elinden almış olduğu *Amasra* fethinden bahseden Mehmed Neşri, fetih olayını anlatırken: "Hünkâr Amasra'nın üzerine konup, oturup, gemiler dahi gelip *Amasra*'nın limanına girdiler"¹⁵ demektedir. Öteki bazı tarihî kaynakların da ele almış oldukları bu fetih olayında, Fatih'in *Amasra*'nın üst kısmında kamp kurmuş olduğu yer, *Bartın-Amasra* yolu üzerinde ve *Amasra*'ya girilen sırtın başında bulunan bugünkü *Asker-suyu* semtidir. *Alayazı* ve *Hızireli*'nden geçerek *Bolu*'ya gelen Fatih'in¹⁶ *Amasra*'ya geçişi şüphesiz *Bartın* yolu ile olmuştur. Ancak, genel olarak o devirde *Bartın*'ın meskûn bir yer olmayıp pazar yeri olarak kullanılan ticarî bir bölge hâlinde var olduğu kabul edilmektedir¹⁷. Bu konuda yapılan incelemelerden, *Amasra*'nın alınışından sonraki devrede, *Bartın*'ın daha çok *Amasra* tarihine bağlı olarak geliştiği anlaşılmaktadır. Cenevizliler elinde bulunan *Amasra*'da kuvvetli bir denizcilik ve ticaret hayatı devam etmekte idi. *Amasra*'nın Osmanlılar eline geçmesinden sonra, burada kısmen sarsılmış olan ticaret durumu ağırlığını bir pazar yeri hâlinde bulunan *Bartın*'a aktarmıştır¹⁸. Bu durum da oranın bir yerleşme merkezi hâlinde gelişmesinde her halde etki yapmış olmalıdır. Nitekim 16-ıncı yüzyıl vergi tahrir defterlerinde *Bartın* ya bu ad ile, yahut da ileride yeniden ele alınacağı üzere "*Oniki Divan*" nahiyesi adı altında (*Bartın* nam-ı diğer *Oniki Divan*) *Bolu* sancağına bağlı pek çok köyü bulunan bir yerleşme bölgesi olarak tesbit edilmektedir. Yalnız, *Bartın* bu defterlerin kimisinde "*nahiye-i Oniki Divan*", kimisinde de "*kaza-i Oniki Divan*" adı altında kaydedilmiştir. Hattâ, H. 935 (M. 1528) tarihini taşıyan *Bolu Livası Kanunu*'nun 26-ıncı maddesinde bu yer *Oniki Divan kazası* olarak yazılı olduğu halde aynı kanunun 7 ve 8-inci maddelerin-

¹⁵ Mevlâna Mehmed Neşri (yayıncı: Franz Taeschner), *Kitab-ı Cihannüma*, C.I, Berlin Akademi yayını, O. Harrassowitz 1951, sah. 190.

¹⁶ Bk. Kemal Paşazade (Ahmed Şemsüddin), *Âl-i Osman Tarihi*, Cüz VII, Fatih Ktb. no: 4205, yp. 92; Selâhaddin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askerî Faaliyeti*, TTK. yayınlarından XI, seri no: 4, TTK. Basm. 1953, sah. 251; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. Cilt. *İstanbulun Fethinden Kanuni Sultan Süleymanın Ölümüne Kadar*, TTK. yayınlarından XIII, Seri no: 1672, TTK. Basm. Ankara 1949, sah. 48.

¹⁷ Bk. Kemal Samancıoğlu, *İktisat ve Ticaret Bakımından Bartın*, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası yayını 1942, sah. 145.

¹⁸ *Bartın*'ın geçmiş yüzyıllardaki ticaret ve iktisat durumu için, not 17'de göst. e. sah. 11-112 arasındaki bölümlere, *Bartın* ırmağında yükletilen *Mısır* gemileri için *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, C. II, Dersaadet İkdâm mtb. 1314, sah. 71'e bk.

de *nahiye-i Oniki Divan* olarak geçmektedir¹⁹. Bu durum *Oniki Divan*'ın o zaman bir ilçe mi, yoksa bir bucak olarak mı bulunduğu konusunda kararsızlık doğurmakta ise de, yine defterlerdeki bu konuda verilen kayıtların çokluk ve ilçenin gelişme durumlarını gözönünde bulundurarak, *Bartın*'ın 16-ıncı yüzyıl başında henüz bir bucak olarak var olduğunu kabul etmekteyiz. *Bartın*'ı sırf bir ilçe merkezi olarak ele aldığımızda iskân ve kuruluş tarihini eldeki vesikalar ile 16. yüzyıl başlarında bırakmak zorunda kalacağız. Ancak, *Bartın* ilçesini yöresi, yani kendisine bağlı bucak ve köyleri ile birlikte daha geniş bir bölge olarak ele aldığımızda, bu bölgeyi kuran etnik unsurlar bakımından tesbit edeceğimiz gelişme tarihi, bölgeyi şüphesiz daha eski bir devre kadar götürebilecek niteliktedir. 1337 (1921) yılından sonra *Zonguldak* iline bağlanmış olan *Bartın*, yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bundan önce *Bolu* sancağına bağlı bir ilçe idi. *Bartın*'ı doğrudan doğruya veya dolayısıyla ele almış bulunan bazı eserler, ilçenin ilkin bir voyvodalık, daha sonra *Kastamonu*'ya bağlı bir kadılık iken, 1284 (1867) teşkilâtı ile ilçe hâline getirilip önce *Bolu*'ya, 1337'den bu yana da *Zonguldak*'a bağlandığını kaydederler²⁰. Ancak, biraz önce söz konusu ettiğimiz kapunlar ve arazi vergi tahrir defterleri, *Bartın*'ı 16-ıncı yüzyıldan beri *Bolu* livasına bağlı bir ilçe veya bucak olarak gösterdiklerine göre, yukarıda *Bartın*'ı 1284 teşkilâtından sonra *Bolu*'ya bağlanmış gösterme şeklindeki kayıt doğru olmamak gerekir. *Bartın*'ın *Kastamonu*'ya bağlanma durumuna gelince: Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 16-ıncı yüzyıla ait arazi vergi tahrir defterlerinin hiç birinde²¹ *Bartın* yer almamaktadır. Bu duruma göre *Bartın*'ın *Kastamonu*'ya bağlılığı bu yüzyıldan daha önceye düşmek gerekir. *Bartın* ve yöresi idarî bakımdan 16-ıncı yüzyıldan bu yana ve *Zonguldak*'a bağlanma tarihinden önceki birkaç yüzyıllık uzun bir devre içinde *Bolu*'ya bağlı bulunduğu halde, ondan önceki ilgisi doğrudan doğruya *Kastamonu* bölgesi ile dir. Çünkü, o devirlerde gerek *Bolu* bölgesine giren toprakların kısmen *Kastamonu* ve yöresi içinde bulunması ve gerek yukarıda ilçenin iskân durumu dolayısıyla belirttiğimiz üzere *Bartın* ve dolaylarına yerleşmiş olan halkın *Safranbolu*, *Eflâni*, *Ulus* ve *Daday* bölgelerinden gelmiş olması, bizi, ister istemez *Bartın*'ın

¹⁹ Bk. Ömer Lütfi Barkan, *15 ve 16-ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Enstitüsü yayını, C. I: *Kanunlar*, İstanbul, Burhaneddin mtb. 1943' Sah. 29-32 arasındaki *Bolu Livası Kanunu*'nun (Ash-: İst. Başbakanlık Devlet Arşivi, no: 881) 7,8 ve 26-ıncı maddeleri.

²⁰ Bk. A. Gökoğlu, *Paphlagonia* (Kastamonu, Sinop, Çankırı, Safranbolu, Bartın, Bolu, Gerede, Mudurnu, İskilip, Bafra, Alaçam ve civarı), Kastamonu Doğrusöz mtb. 1952, sah.28

²¹ Bk. *Defter-i Mufassal-ı Kastamonu*, no: 143, 176 ve 200.

incelenmesinde *Kastamonu* tarihine bağlamaktadır. Yalnız, *Kastamonu* tarihine girmeden önce burada bir noktayı daha belirtelim:

Eldeki en eski arazi vergi tahrir defterleri ile vakıf defterlerinin incelenmesi, bu bölgenin iskân tarihi bakımından kısmen Yıldırım Bayezid, II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed devirlerinde geliştiğine işâret etmektedir. Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki 547 sayılı *Defter-i Evkaf-ı Liva-yı Bolu* bu hususta bazı kıymetli kayıtlar taşımaktadır. Defterin 157-188-inci sayfeleri arasında yer alan *Evkaf-ı Nahiyeye-i Oniki Divan* bölümünde yer yer vakıf köylerinin yahut bir kısım köylerde türlü kimselere vakıf suretiyle verilmiş olan toprakların öşür ve öşürden muaf tutulma durumları belirtilirken, bu yerlerin Sultan Bayezid-i Hüdavendigâr, Sultan Murad II veya Sultan Mehmed Han beratları ile verilmiş bulunduğuna işâret edilmektedir. Bunlardan çoğu da Bayezid Han vakfidir. Hele *Amasra*'nın Türk halkı ile iskânı, doğrudan doğruya Fatih devrine ve Fatih vakfına dayanmaktadır. *Bartın* ve yöresi ağızları üzerine yayınladığımız birinci makalemizde *Amasra*'nın Türkler eline geçmesinden sonra, Fatih'in, buranın Türk ve müslüman olmayan ahalisini *İstanbul*'a aktarıp, yerine *Kastamonu* ile *Safranbolu* arasındaki *Eflâni* kalesi sakinlerini getirip yerleştirdiğini tarihî kaynakların kaydetmekte olduğuna işâret etmiştik²². *Amasra* yerlileri arasında yaptığımız incelemeler bizi bu konuda daha geniş sonuçlara ulaştırmıştır. Gerek kökleri belli en eski ailelerin ifâdesinden, gerek incelediğimiz en eski tapu kayıtlarından anlaşılmaktadır ki, Fatih, *Sinop* kalesini almadan önce ele geçirdiği *Amasra*'yı Türk halkı ile iskân edebilmek için buraya getirdiği *Eflâni* kalesi sakinlerinden başka, ordusunda bulunan *Bolu-Kastamonu* arasındaki bölgeden gelme *Safranbolu*, *Daday*, *Azdavay* ve *Eflâni*'li kimseleri de azad ederek, *Amasra* sınırları içindeki belirli yerleri ekip biçmeleri için kendilerine harp ganaimi olarak vermiş veya vakfetmiştir²³. Bu sebeple *Amasra* halkı uzun bir süre vergiden bile muaf tutulmuştur. Sonradan kız alıp vermekten başlayarak türlü sosyal münasebetler ve gelişmeler dolayısıyla *Amasra*'ya yakın köyler halkından gelip yerleşenler de olmuştur. Pek az

²² *Bartın ve Yöresi Ağızları Üzerine*, Türkoloji Dergisi, C. I, S. I, sah. 110, § 4; Ayrıca İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, sah. 49.

²³ Örnek olarak Eyice, Alemdarlar, Sancaktarlar, Bayraktarlar, Hacı Nuriler, Terziler, Tuğlacılar, Kalafatoğulları aileleri gösterilebilir. Bunlardan Eyice oğulları kendi aile şecerelerinin *Belgrad* seferinde Fatih'in sancaktarlığını yapmış olan *Eflâni*'li Eyice Baba'ya kadar uzandığını, Alemdarlar ise aile kuruluşlarının Fatih devrine kadar gidişinden başka, *Eflâni* ve *Safranbolu* ile ilgili olduğunu da nakletmektedirler.

sayıda olmak üzere daha yakın zamanlarda Rumeli ve Balkan muhacirleri gelerek, *Amasra*'nın içinde ve köylerinde yurt tutmuşlardır. Ancak, "muhacir" diye nitelendirdiğimiz bu sonuncular, bizim araştırma konumuz içindeki etki ve fonksiyonları bakımından önemsiz durumdadırlar.

Bartın köyleri üzerindeki arşiv incelemeleri, bölgeyi kısmen de Candar oğulları dönemindeki gelişmeye bağlamaktadır. Yukarıda sözü geçen 547 sayılı *Bolu Livası Evkaf Defteri*'nin 157 b sahifesinde *Karye-i Afşar Divanı*'nda Hamza Fakih'in elinde bulunan mülk için: "Hamza Fakih tasarruf edegeldiği mülkdür, İsfendiyar Bey kadim mülk arasında satın alup vakfetmiş" şeklindeki kayıt dikkati çekmektedir. Bu yazının devamında da aynı mülk için sonradan "Bayezid-i Hüdavendigâr'ın hükm-i hümayun verdiği" yazılıdır. Aynı defterin 169-uncu sahifesinde, kendisine Bayezid-i Hüdavendigâr tarafından vakfedilmiş olan, *Künye* köyünden Seyyid Fakih elindeki onbeş mudluk toprağın "İsfendiyar Bey zamanında Hüseyin Naib mülkiyetinde bulunduğu" yazılıdır. *Karaköy*'deki "Yusufçu yeri" denilen toprak da İsfendiyar Bey'ile oğlu Kasım Bey vakfı olarak gösterilmiştir. Arandıkça örnekler daha da artırılabilir. Bütün bu durumlar, *Bartın*'ı bazı köyleri dolayısıyla Osmanlılar'dan önceki devirde doğrudan doğruya Candaroğulları topraklarına bağlayan açık delillerdir. 1418 tarihli Arapça bir vakfiyeden de²⁴ bugünkü *Kulubey*, *Tuzcular*, *Hamza* ve *Gecen* köyleri topraklarını içine alan ve o zaman *Afşar Divanı*'nın *Eflâgun* nahiyesine bağlı olarak *Arz-ı Saltuk* ve *Arz-ı İlyas* adları ile tanınan bölgelerin Sendel b. Alâeddin ve Ali b. Hacı Bey adlı kimselerce, "âlim, fâzıl ve âmil-i kâmil" diye nitelendirilen Tarak b. Ömer b. Gecen'e vakfedilmiş olduğu ve bu yerlerin "Gecen vakfı" diye bilindiği anlaşılmaktadır. Şimdiki *Eflâni*'nin yerinde bulunan *Eflâgun* nahiyesinin o zaman Candar oğulları toprakları içine giren bir bölge olduğu hattâ buranın Emir Şemseddin Yaman Candar'ın idare merkezliğini bile yaptığı hesaba katılırsa, bugün *Bartın* yöresinde bulunan bir kısım toprakların o zaman doğrudan doğruya Candaroğulları arazisi içinde bulunduğu dolayısıyla de *Kastamonu* ve yöresinin tarihî gelişmesi içinde ele alınmak gerektiği kendiliğinden ortaya çıkar.

Yukarıdaki bilgilere eklenecek başka bir nokta da, *Bartın*'ın öteki adı olan *Oniki Divan* deyimi üzerinde toplanmaktadır. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki 1051 tarihli ve 35 sayılı *Defter-i Mufassal-ı Bolu*'da

²⁴ Vakfiyenin Türkçeye aktarılmış metni için bk. K. Samancıoğlu, yuk. göst. e., sah. 146.

bu ilçe hem *Bartın* hem de *Oniki Divan* adlarıyla kaydedilmiştir. Fakat, gerek 547 sayılı *Evkaf Defteri*'nde, gerek 123 sayılı *Defter-i Mensuhat-ı Mufassal-ı Bolu*'da (sah. 92 ve ö.t.) ve 935 (1528) tarihli *Bolu Livası Kanunu*'nda, *Bartın*, yalnız *nahiye-i Oniki Divan* adı ile yer almıştır. Evliya Çelebi, *Bolu* dolaylarından bahsederken: "*Divan* ta'bir ettikleri de, Selçukilerden Sultan Alâeddin, asrında *Bolu* beyi iken bu dağları feth ettikçe istimâlât vermek için divan edüp kûs çaldurduğu yerlerdir ki, hâlâ *divan* lâfziyle ta'bir olunur. Yedi adet nahiyelerdir. Ahalisi tagî ve bağı âdemler olup ve lisan ve lehçeleri ber veçh-i âtî bir nebze zikrolunur"²⁵ şeklinde bir açıklama yapmaktadır. Evliya Çelebi bu açıklaması ile, *divan* deyimi altındaki adlandırmaların Selçuklular devrine kadar uzanan eskiliğine işâret etmektedir. Her ne kadar Evliya Çelebi, *Bolu* bölgesinde *Oniki Divan* adını zikretmemiş ise de, bu bucak yakarında sıraladığımız kanun ve defterlerin tarihlerinden anlaşılacağı üzere, Evliya Çelebi'den bir yüzyıl önce daha 16-ıncı yüzyıl başından beri bilinmektedir. Evliya Çelebi'nin *Oniki Divan*'dan bahsetmemiş olması, artık bu devirde *Bartın* adının umumileşmiş olması ile izah edilebilir. Nitekim seyahatnamede bu yer "*Bartın Kal'ası*" diye (C.II,s.71) geçmektedir. Evliya Çelebi'nin *divan* deyimini almış bu yerler üzerindeki açıklamaları karşısında; eğer *Oniki Divan* adı *Bartın*'a Selçuklular'dan sonraki devirde verilmiş bir ad değil ise, eskiliği ve iskân durumu Selçuklular devrine kadar uzanabiliyor demektir. Ayrıca defterlerde, bu gibi *divan* deyimi altındaki adlandırmalara *Bartın*'a bağlı köy adlarında da rastlanmaktadır: *karye-i Afşar Divanı*²⁶, *karye-i چاکش (?veya Çanşa?) Divanı*²⁷, *karye-i Kınık Divanı*²⁸ yahut *karye-i Divan-ı Kınık*²⁹, *Kutlubey-Divanı*³⁰ gibi.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılmaktadır ki, *Bartın* ve yöresi Osmanlılar devrine kadar siyâsî ve idarî yönden *Kastamonu* ve yöresine bağlı bölge olmuştur. Bu sebeple bölgedeki lehçe tabakalaşmasını meydana getiren etnik gelişmelerin, *Kastamonu tarihi* içine giren olaylar arasından süzülüp çıkarılması gerekmektedir.

²⁵ Cilt II, sah. 175.

²⁶ Defter no: 547, sah. 157b, 160b.

²⁷ Aynı defter sah. 164b.

²⁸ Göster. defter sah. 166b.

²⁹ *Defter-i Mufassalı Bolu* no: 35, sah. 121.

³⁰ 821 (1418) tarihli Arapça Vakfiye. Türkçeye aktarılmış metni için bk. K. Samancıoğlu, Yuk. göst. e., sah. 146.

Kastamonu Tarihi içinde Bartın ve Yöresi

§ 4. 14-üncü yüzyıl coğrafyacısı al-Umarî'nin (Şihabaddîn Abu'l-abbas Ahmed b. Fadlallah al-Umarî) *Masâlik al-absar fi mamalik al-amsar* adlı eserinde, kırk şehir ve bir o kadar da kal'ası bulunan önemli bir bölge ve beylik diye nitelendirdiği *Kastamonu* ve yöresinde, Türk-İslâm çağı içinde Osmanlılar'dan önce aşağıdaki beylikler kurulmuştur:

- 1) Danişmendliler,
- 2) Çobanlar,
- 3) Candaroğulları

§ 5. **Danişmendiler devri:** Sultan Melikşah'ın emirlerinden Emir Danişmend³¹ eliyle kurulan, şekil ve hukuk bakımından Anadolu Selçuk Sultanlığı'na bağlı bulunan Danişmendli Emirliği, bilindiği üzere. Selçuk sultanları arasındaki anlaşmazlıklardan yararlanarak 12-inci yüzyıl ortalarında yer ve güç bakımından *Anadolu*'nun en önemli emirliği hâline gelmişti³². Bu emirlik, Danişmend Gazî'nin oğullarından Emir Gazî zamanında *Fırat*'tan *Sakarya* menbalarına kadar uzanan Orta ve Kuzey Anadolu'ya yayılmış, böylece *Malatya*, *Elbistan*, *Kayseri*, *Ankara* ve *Çankırı*'dan başka *Kastamonu* bölgesini de ele geçirmiş bulunuyordu³³. Bu konudaki tarihî vesikaların incelenmesi *Kastamonu*'nun 1127-1169 yılları arasında Bizanslılar ile Danişmendliler arasında birkaç defa el değiştirdiğini göstermektedir³⁴. *Kastamonu* zaman zaman Selçuklu-Danişmendli çarpışmalarına da sahne olmuştur. Bugün *Kastamonu*, *Araç* ve *Daday* bölgelerinde Danişmendli emirlerine atfedilen bazı türbeler bile vardır³⁵. Fakat bölgede bu emirlik devrine ait tarihî bir eser bulunamamıştır. Danişmendli emirliğinin *Anadolu*'nun fethinde ve türkleşmesinde Selçuklular'a paralel olarak büyük rol oynadığı şüphesizdir. Fakat bu emirliğin asıl faaliyet alanı *Malatya*, *Amasya* ve *Sivas* bölgeleri olduğundan, Bizans ve Komnenoslar ile Danişmendliler arasında bir sınır bölgesi kuran *Kastamonu* ve yöresinin

³¹ Emir Danişmend'in ahi, *Anadolu*'ya gelişi v.b. için bk. Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, Cüz I sah. 74, 80, 82, 89, 103.

³² Danişmendli Emirliği'nin siyasi hayatındaki gelişmeler için bk. Mükrimin Halil Yinanç, *Danişmendliler* md., İslâm Ansiklopedisi, C. II, sah. 468-476; P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, sah. 7 ve öf.

³³ Bk. *İslâm Ansiklopedisi*, C. III, sah. 470.

³⁴ Bk. M.H. Yinanç, yuk. göst. *Danişmendliler* md.'si; Mehmed Behçet, *Kastamonu Âsar-ı Kadimesi*, sah. 22; Talât Mümtaz Yaman, *Kastamonu Tarihi*, sah. 72-77.

³⁵ Talât Mümtaz Yaman, *Kastamonu Tarihi*, sah. 77.

bu emirlik zamanında ne dereceye kadar türkleşmiş olduğu ve Danişmendli Türkmen unsurunun bu bölgede o zaman ne dereceye kadar yer aldığı konusunda, eldeki tarihi kaynaklar bize kesin bir yargı verecek durumda değildir. Ancak, bugün *Kastamonu*'da *Cide*'ye bağlı bir *Danişman* köyü ile, *Bolu* ilçelerine bağlı *Danişmantlar* ve *Danişmant*, *Zonguldak*'ın *Ereğli* ilçesine bağlı iki *Danişmentli* köyünün bulunması³⁶, *Kastamonu*, *Zonguldak*, *Bolu* üçgeni arasındaki bölgeye bu devirde olmasa bile, Danişmendli'lerin yıkılıp dağılmasından sonraki devirlerde bir kısım Danişmendli Türkmen zümresinin gelmiş olduğunu istidlâl ettirmektedir. Bilindiği gibi, Danişmendli devletinin yıkılışı üzerine, Danişmendli adında bir ulus meydana getiren Türkmenler çeşitli boy ve oymaklar halinde *Anadolu*'nun türlü bölgelerine dağılarak orada da köyler kurmuşlar ve kısmen yerleşik hayata geçmişlerdir³⁷. Ancak, böyle daha sonraki devirlerde de olsa, *Kastamonu* tarihinde *Bartın* ve yöresi ile Danişmendli Türkmenleri arasında yakın ilgili bulunduğunu gösterecek deliller yoktur.

Kastamonu ve Yöresinde Çobanlar

§ 6. Danişmendli emirleri ile Selçuklu sultanları arasında süregelen çarpışmalar, sonunda, Danişmendli'lere ait yerlerin Selçuk sultanlarından II. Kılıç Arslan tarafından Selçuk egemenliği altında toplanması ile sona ermiştir. Bu arada *Kastamonu* ve yöresi de Selçuklular eline geçmiştir. Ancak, II. Kılıç Arslan'ın memleketini oğulları arasında paylaşmasından sonra doğan iç anlaşmazlıklar, bundan Bizans'ın yararlanmasına; *Kastamonu* ve *Bolu* taraflarından başlayarak Selçuklu Anadolusunun *Amasya*'ya doğru zorlanmasına yol açmıştı. *İstanbul*'da Lâtinler'in Bizans İmparatorluğu'nu ele geçirmeleri ile, Andrinikos Komnen soyundan Aleksiyos da *Ereğli*'den *Kafkasya*'ya kadar uzanan bölgede ve merkezi *Trabzon* olmak üzere bir Rum imparatorluğu kurmuş; kardeşi David Komnen ise *Kastamonu* ve *Bolu* taraflarını ele geçirmiş bulunuyordu. Her iki kardeş vaktiyle dedelerine ait olan *Amasya*'yı da ele geçirmek ve Selçukluları pürsatmak için 1210'da *Amasya*'yı zorlamağa başlamışlardı. Buna rağmen 1214 yılında Selçuk sultanı I. İzzeddin Keykavus tarafından *Kastamonu* ve dolaylarına hücum edildiği, *sinop*'un zapt edildiği *Trabzon* İm-

³⁶ Bk. *Türkiyede Meskûn Yerler Kılavuzu*, İçişleri Bakanhğı yayınlarından Seri: II, Sayı:2, Cilt I, Ankara Başbakanlık Devlet Mtb. sah. 289.

³⁷ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi almak için bk. Mükrimin Halil Yinanç, *Danişmendliler* md. İslâm Ansiklopedisi, C. III, sah. 476-477.

paratorluğunun da vergiye bağlandığı tarihî kaynakların verdiği bilgilerden-
dir. Bu harpte *Kastamonu*'nun Selçuklular eline geçtiğine dair kesin bir
kayıt yok ise de, *Kastamonu tarihi* üzerinde araştırmalar yapan Talât Mü-
taz Yaman, bir yazma eserin iç kapağına H. 610 (M.1213) yılını *Kastamonu*
fethi için ebced hesabı ile tarih düşen bir ibareden bahsetmektedir³⁸. *Kastamonu*
ve yöresi bu yıllarda daha Selçuklular eline geçmemiş olsa bile, biz I. İz-
zeddin Keykavus'un 1219 yılında ölümünden sonra yerine geçen kardeşi
I. Alâeddin Keykubat devrinde, *Kastamonu* ve yöresinin Selçuk emir-
lerinden Hüsameddin Emir Çoban'a bir atabeylik olarak verildiğini
ve burada Çobanoğulları beyliğinin kurulduğunu görmekteyiz. Bu beylik
Kastamonu ve yöresinde 1292'de Candaroğulları beyliğinin kuruluşuna
kadar devam etmiştir.

Çobanoğulları devri, *Kastamonu* ve yöresinin etnik yapısında önemli
gelişmelerin meydana geldiği bir devir olarak kabul edilmelidir. Danişmend-
li'ler devrinde, Bizanslılar ile Türkler arasında, bu bölgenin o zamanki
türkleşme durumunu tehlikeye düşürecek kadar el değiştirmiş olan *Kastamonu*
ve yöresi, Çobanoğulları devrinde Türk etnik unsurlarının yerleşmesi
bakımından çok daha durulmuş bir devreye girmiştir.

II. Murad devri tarihçilerinden Yazıcızâde Âli, II. Murad için
yazdığı "*Selçuknâme*" adlı eserinde, Hüsameddin Emir Çoban'ın Kayı-
lardan olduğunu kaydetmiştir³⁹. Ancak, bu yazara kaynaklık etmiş olan İbni
Bibî'nin *Selçuknâme*'sinde böyle bir kayıt bulunmadığından, Emir Hüsa-
meddin Çoban'ın kayılardan olduğuna dair verilen bilginin doğrudan
doğruya Yazıcızâde tarafından eklenmiş olduğu yargısına varılmaktadır.
Bu durum Osmanlılar'ın menşei gibi, Çobanlar'ın menşei de Kayı'lara
bağlamak noktasında verilen bilginin bazı tarihçilerce kısmen şüphe ile kar-
şılanmasına yol açmıştır⁴⁰. Bununla birlikte Yazıcızâde tarafından verilmiş
olan bilgi tarihçiler arasında genel olarak benimsenmiş bulunmaktadır⁴¹.

Gerçi, bugün için yalnız Çobanoğulları devri değil, Anadolu
Selçuklularının kuruluşuna ve *Anadolu*'nun fethine Oğuz boyların-
dan hangilerinin katılmış olduğu ve *Anadolu* Selçuk imparator-

³⁸ Bk. *Kastamonu Tarihi*, sah. 80.

³⁹ *Selçuknâme*, Topkapı Sarayı, Revan Ktp., no: 1390, yayım: T. Houtsma, Leiden
1932, C. III, sah. 208.

⁴⁰ Bk. F. Sümer, *Kayı* mad. İslâm Ansiklopedisi, C. II, sah. 461.

⁴¹ Bk. A. Tevhid, *Rum Selçukî Devleti'nin İnkırazı ile Teşekkül Eden Tavaif-i Mülûk*,
Tarih-i Osmanî Encümeni Mecm. yıl 1326. cüz 5.

luğ'unun dağılmasından sonra kurulan beyliklerin etnik yapısı konusundaki bildiklerimiz de pek az ve şüphelidir. Bu hususta kaynakların bırakmış olduğu boşluklar, 16-ıncı yüzyıl ve sonrasına ait arşiv kayıtlarının verdiği deliller, istidlâller ve bir de yer adları incelemeleri ile kısmen doldurulmağa çalışılmaktadır. Bizce, bu alanda yapılan çalışmalar-daki tarih ölçülerine, yerleşme yerleri ile, bağlı buldukları boylar bilinen Oğuz, Türkmen v.b. unsurların ağızlarına ait karşılaştırmalı çalışmalardan alınacak sonuçların da katılması gerekir. İşte bu temelde elde edilen bilgiler ile, Selçuklular devrinde *Anadolu*'daki yayılış alanları *Ankara-Kastamonu* arasında bulunan otuz bin çadırılık Türkmen gurubu arasında büyük bir kayı kolunun bulunduğu, *Ankara* ve *Kastamonu* bölgesinin Emir Hüsameddin Çoban'ın malikânesi olduğu yolundaki tesbitler⁴², *Kastamonu* ile *Bolu* arasındaki bölgede Kayı boyuna giren Oğuz unsurlarının da yerleşmiş olduğunu göstermektedir. Bu gerçeği 16-ıncı yüzyıl *Kastamonu* defterlerinde *Kayı*, *Kayılu* adını taşıyan köylerin bulunmuş olması da az çok desteklemektedir⁴³. Öyle ki, bu köylerden biri ve büyükçesi de, doğrudan doğruya iskân tarihi bakımından *Bartın* ilçesini beslemiş olan *Daday* bucağına bağlı bulunmaktadır. Bunların dışında, Çobanoğulları devri için belirtmek istediğimiz başka bir nokta da, Emir Çoban ister *Kayı*'lardan ister Oğuzlar'ın başka bir kolundan gelmiş bulunsun, Çobanoğulları devrinde Emir Çoban'a bağlı aşiretler dolayısıyla *Kastamonu* ve yöresine etnik yapı ve ağız özellikleri bakımından Oğuz diye nitelendirebileceğimiz bir kısım Türk unsurunun yerleşmiş olduğudur. Biz, *Bartın* ve yöresi ağızlarındaki, yer yer *Anadolu*'nun batısında kalan bazı ağızlar ile de birleşen, alt ve temel tabakayı kuran özelliklerin bu ilk yerleşme devrinden geldiği kanısındayız. Esasen durum bütün *Anadolu* için aşağı yukarı böyledir. Bu bölge ağzına daha sonraki yerleşmelerden geçmiş olan özellikler, bu makalenin girişinde ve 10-uncu notta belirttiğimiz üzere, ağız bakımından Türkmen niteliği göstermektedir.

§ 7. Çobanlar ve onu takibeden devre ait tarihî olayların gözden geçirilmesi, *Kastamonu* ve yöresinin Kıpçak unsurları ile olan münasebetlerine dair de bir-takım bilgiler ortaya koymaktadır. Hattâ bazı görüşlere dayanmak gerekirse, *Kastamonu* ve yöresinin Kıpçak unsurları ile olan ilgisini belki Çobanlar'dan daha önceki devirlere kadar bile götürmek mümkündür.

⁴² Bk. F. Sümer, *Osmanlı Devrinde Anadolu'da Kayılar*, sah. 590; Ebü'l-Fida, *Takvim al-buldân*, yayını: Ch. Schier, Dresden, 1846, sah. 210.

⁴³ Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, *Defter-i Mufassal-ı Kastamonu*, no: 143, sah. 148 *Kayılu*, sah. 321 *Kayı*.

Zeki Velidî Togan, birer ihtimal olarak kullanılabilecek bazı ipuçlarına; özellikle Strabon'da *Pontus* ve *Kapadokya Komanası* ilâhlarının *Kırım İskitleri*'nden gelmiş gösterildiğine dair kayıtlara, *Kumani* ve *Komana* kelimeleri arasındaki benzerliklere dayanarak, İskitler ile *Pontus* ve *Kapadokya*'daki (*Kastamonu* ve yöresi) *Küçük-Asya Komanası* arasında Türk menşesine bağlanan bir ilgi bulunduğunun farzedilebileceği düşüncesindedir⁴⁴. Bir-takım tarihî olayların Kuman-Kıpçak Türk kavimleri üzerinde bir silindir vazifesi görerek, onları tarih ölçüsünde kısa sayılabilecek bir zaman içinde, islâmlaştırmak ve hristiyanlaştırmak suretiyle⁴⁵ nasıl ezip erittiği gözönünde bulundurulursa, bu şekildeki etnik menşe birliği faraziyelerinin üzerinde durduğumuz ağız araştırmaları bakımından her hangi bir değer taşıyamayacağı kendiliğinden anlaşılır. Ancak, 13-üncü yüzyıl ortalarına kadar *Anadolu* içinde kendini gösteren Türk-Bizans münasebetleri bakımından Kıpçak ve Kuman unsurları üzerinde durulabilir. Bizans kaynaklarında, *Anadolu*'da yayılma seyri içinde bulunan göçebe Türklerin siyasî sınır tanımayan taşmalarına ve Türk uç beylerine karşı, kendilerinin de aynı sistemle sınır bekçileri koyduklarını gösteren bilgilere rastlanmaktadır. Böyle bir tedbir olmak üzere Bizans imparatoru J. Vatatzes'in (1222-1254) hristiyanlaştırılmış onbin göçebe Türk unsurunu *Trakya*'dan *Anadolu*'ya aktarıp, *Menderes* vadisine ve *Friky*'ya yani, Bizanslılar ile Türkler arasındaki sınımlarına yerleştirdiği bilinmektedir⁴⁶. Theodor Laskaris II. babası için yazdığı methiyede, Vatatzes'in, Türklerin batıya doğru olan önüne geçilmez hamlelerini, Kumanları buldukları batı bölgesinden doğuya aktarmak suretiyle yatıştırmış olduğunu naklediyor⁴⁷. Bizans İmparatorluğu'nun 13-üncü yüzyıl ortalarından daha sonraya kadar koruna gelen hudutlarının, *Pontus* kıyısında *Sinop*'un batısında kalan bir noktadan başlayıp; *Kastamonu*, *Kütahya* ve *Denizli*'yi Selçuk Sultanlığı'nın emniyete alınmış noktaları olarak gerisinde bırakan bir kavis içinde devam ederek *Akdeniz*'de *Makri* körfezine kadar uzandığı⁴⁸ göz önünde bulundurulursa, Bizanslıların 13-üncü yüzyılın ilk yarısında doğuda Türkler'e karşı sınır bekçisi olarak

⁴⁴ Bk. Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, C.I, İsmail Akgün Mtb. İstanbul 1946, IV. Bölüm, sah. 450, not 305.

⁴⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. R. Rahmetî Arat, *Kıpçak* mad., *İslâm Ansiklopedisi*, C. VI, cüz 62, sah. 713 ve öf.

⁴⁶ Nic. Gregoras, I. sah. 37 B, Cantacuzen I, sah. 18 B ve buradan naklen P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, sah. 13.

⁴⁷ Bk. Moutavt Sch ev, aynı yerde, sah. 76 not 2'den alarak, P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, sah. 13

⁴⁸ Bk. P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, sah. 1.

kullanılmak üzere *Menderes* vadisine ve *Friky*a bölgesine yerleştirmiş oldukları Türk-Kuman unsurlarının kısmen *Kastamonu*'nun batı kesimine düşen bölgede yer aldığı anlaşılır. Bundan başka Çobanoğulları devrindeki bazı siyasî gelişmeler, doğrudan doğruya *Kastamonu* Beyliği ile Kıpçaklar arasındaki münasebete dayanmıştır İbn-i Bîbî, *El-evâmirü'l-Alâiyye fi'l umûri'l-Alâiyye* adlı eserinde, Selçuk sultanı I. Alâeddin Keykubât'ın emri ile, "emirü'lümera" diye adlandırılan, Selçuk emirlerinin en eski ve itibarlılarından olan Hüsameddin Emir Çoban'ın *Deşt-i Kıpçak*'a yapmış olduğu seferi uzun uzadıya ele almıştır⁴⁹. Hüsameddin Emir Çoban idaresinde *Karadeniz*'i geçerek *Kıpçak eline* ulaşan Türk ordusu, bu seferde Kıpçaklar elindeki *Suğdak*'ı aldığı gibi, daha ileride Rus melikini de vergiye bağlamıştır. *Kıpçak-ili*'nin ve buradaki hristiyan Türklerin tavsifini veren İbn-i Bîbî, Emir Çoban'ın bu seferden elde ettiği sayısız köle ve ganimetleri⁵⁰ atabeyliğinin merkezi olan *Sinop* ve *Kastamonu*'ya gönderdiğini kaydetmektedir⁵¹. *Kastamonu Atabeyliği* ile *Deşt-i Kıpçak* arasındaki münasebetler Selçuk sultanı İzzeddin Keykavus II ile Kılıç Arslan IV arasındaki mücadeleleri aşan daha sonraki olaylarda da yer almıştır. Kaçmış olduğu *Bizans*'tan Kıpçak hanı Menkü Timur han eliyle kurtarılan İzzeddin Keykavus'un Berke Han'ın kızından olan oğlu Gıyaseddin Mes'ud II ile Rükneddin Kılıç Arslan arasındaki kardeş mücadelesi *Kastamonu* ve *Amasya* bölgelerinde geçmiştir. Bilindiği gibi, babasının ölümünden sonra *Anadolu*'ya gelmeğe karar veren Gıyaseddin Mes'ud, *Deşt-i Kıpçak*'tan, yanına aldığı kimseler ile birlikte ilkin *Sinop* yolu ile *Kastamonu*'ya çıkmıştır. O zaman *Kastamonu* beyi Hüsameddin Emir Çoban'ın oğlu Muzafferüddin Yavlak Arslan'dır. Gıyaseddin Mes'ud'un gelişi üzerine, Muzafferüddin Yavlak Arslan kendisine bağlılık göstermiş ve atabeyi olarak yine *Kastamonu*'da kalmıştır. Gıyaseddin Keyhusrev III. 'ün ölümün-

⁴⁹ Bk. Tıpkıbasım I. Önsöz ve fihristi hazırlayan: Adnan Sadık Erzi, TTK. yayınlarından I, Seri no: 4a Ankara TTK. Basm., 1956, sah. 300-307, 307-310. ve öf. Ayrıca *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, İbn-i Bîbî'nin Farsça *Muhtasar Selçukname*'sinden Türkçeye aktaran M. Nuri Gencosman, Ankara Uzluk Basm. 1941 sah. 118-127.

⁵⁰ Bk. not 49'da gösterilen İbn-i Bîbî mufasssah, tıpkıbasım sah. 328-330, Yazıcızâde 'Alî, *Târîh-i Âli Selçuk*, M. Th. Houtsma yayını, leiden 1902, sah. 353; *Muhtasar Selçuknâme*, M. Th. Houtsma yayını leide n 1902, sah. 136; M. Nuri Gencosman yayını sah. 124; Duda yayını (*Die Seltschukengeschichte der İbn-i Bîbî* Kopenhagen, 1959), sah. 138.

⁵¹ Bk. İbn-i Bîbî mufasssah sah. 323; Yazıcızâde, M. Th. Houtsma yayını sah. 344, 345; *Muhtasar Selçuknâme*, M. Th. Houtsma yayını, sah. 134, Duda yayını sah. 136.

den sonra İlhan Geyhatu'nun desteği ile onun yerine Selçuk sultanı olan Gıyaseddin Mes'ud II, o zaman kendi saltanat merkezi olan *Amasya*'da bulunuyordu. Bu sırada *Kastamonu*'lular da başlarına *Kırım*'dan gelen Gıyaseddin Mes'ud'un kardeşi Keyumers Kılıç Arslan'ı geçirmişler; onu sultan olarak tanıyarak İlhan'a isyan etmişlerdi. Bunun üzerine durumu tehlikeye düşen Gıyaseddin Mes'ud II ve İlhan Geyhatu *Kastamonu* Atabeyi Muzafferüddin Yavlak Arslan'ı, çarpışmak üzere Keyumers üzerine göndermişlerdir. Muzafferüddin Yavlak Arslan 1292 yılında yapılan bu çarpışmada Keyumers tarafından öldürülmüştür. Bundan sonra Gıyaseddin Mes'ud II'nin Keyumers ile bizzat yaptığı savaş da yenilgi ile sonuçlanmış ve tehlike ancak İlhan Geyhatuya yardımcı olarak gelen Şemseddin Yaman Candar'ın araya girmesi ile atlatılabilmıştır⁵².

İşte bu siyasî olaylar, bize, *Kastamonu* ve yöresi ile *Deşt-i Kıpçak* arasında birtakım münasebetlerin geliştirilmiş bulunduğunu göstermektedir. Öyle ki, bu münasebet yalnız bir siyasî münasebet olarak kalmamış daha sonraki devirlerde de süregelen bir ticarî münasebet olarak da hayli gelişmiştir. Al-Umarî, *Masâlik al-Absâr*'ında Candaroğulları devrindeki *Kastamonu* Beyliği'nde bahsederken bu bölgenin *Kırım*, *Kıpçak*, *Bulgar*, *Rus* ve hattâ *Mısır* ile olan deniz ticaretinin önemini de belirtmektedir. *Sinop*'tan söz açarken, buranın *Kıpçak*(*Suğdak*)alanına en yakın bir bölge olduğunu özellikle kayd ediyor. *Mısır Memlûkleri* ile olan münasebet konusunda "merkezi *Kastamonu* olan bu memleketin bizim *Mısır* sultanları ile aralarında sıkı bağlar vardır" demektedir⁵³. *Kastamonu* ve *Bartın* bölgesinin *Mısır* ile olan münasebetinden 17-inci yüzyılda Evliya Çelebi bile bahsetmektedir. Evliya Çelebi H. 1050 tarihinde yaptığı *Karadeniz* gezisi dolayısıyla "*Bartın* nehri, azim bir nehirdir. *Mısır* gemileri yüklenip giderler"⁵⁴ diyor ki, bu kısa bilgi *Kastamonu* dolaylarının *Mısır* Memlûkleri ile olan ticarî münasebetinin 17-inci yüzyıla kadar devam ettiğini göstermektedir. Moğol devri *Önasya*'sı ile *Mısır*'ın iktisadî münasebetlerini inceleyen A.N. Poliak, *Mısır*'daki *Kıpçak* Memlûkleri ile *Deşt-i Kıpçak* arasında çok sıkı siyasî ve kültürel münasebetlerin kurulmuş olduğunu tesbit etmiştir⁵⁵. Zeki Velidî Togan ise,

⁵² Bu olayların ayrıntıları için Bk. *Kastamonu Tarihi* sah. 80 - 84; Kerimüddin Mahmud, *Müsâmeret ül-Ahbâr*, Osman Turan yayını, Ankara 1044. TTK. yayını sah. 133-134, 137, 168, 170-173, 206, 294 v.b. ; *Camiüddüvel* sah. 1184.

⁵³ Bk. F. Taeschner yayını, sah. 40.

⁵⁴ Bk. Cilt II, sah. 71.

⁵⁵ *Le caractere colonial del'Etat Mamlouk dans ses rapports avec la Horde d'ord*. Revue des Etudes Islamiques, IX, 1935, P. 231-248.

Canik, Sinop, Kastamonu ve *Marmara* kıyılarındaki ilk Türk-İslâm kolonilerini *Mısır Memlûkleri* ve *Deşt-i Kıpçak* ile olan münasebetlerde düğüm noktaları olarak kabul etmiştir⁵⁶. Bu konuda, *Kastamonu*'daki Çobanoğulları zamanında *Kefe* ile *Kastamonu*'ya bağlı *Anadolu* kıyı bölgeleri arasında kayıkçılık yapıldığı ve *deşt-i Kıpçak*'tan *Anadolu*'ya onbin hanelik Kıpçak Terakimesi'nin geldiği yolunda Timurîler devrine kadar ulaşan bir rivayeti de⁵⁷ yabana atmamak gerekir.

Yukarıda *Bartın* ve yöresi ağızları için tesbit etmiş olduğumuz Kıpçak dil özellikleri ile, *Kastamonu* ve yöresini Kuman-Kıpçak ve Memlûk-Kıpçak unsurlarına bağlayan siyasî ve ticarî gelişmeler gözönünde bulundurulursa, bu gelişmeler sırasında *Kastamonu* ve yöresine, özellikle *Bartın* ve dolaylarına Kıpçak Türklerinin de yerleşmiş olduğunu kabul etmek gerekir. Gerçi, bilindiği gibi tarihî kaynaklarda yalnız siyasî olaylar anlatılmakta, bunlara bağlı etnik gelişmelere dair açık bilgiler verilmemekte ise de, yukarıda açıkladığımız türlü tarihî, siyasî ve ticarî münasebetlerin ortaya koyduğu sonuçların bugünkü dialektoloji malzemesi ile karşılaştırılması, bu bölgeye siyasî ve iktisadî gelişmelere paralel olarak çok sayıda Kıpçak unsurlarının da yerleşmiş olduğundan şüphe ettirmemektedir. Bundan başka kişi ve yer adları üzerindeki bazı tesbitler de bu gerçeği desteklemektedir. Hüseyin Hilmi, *Sinop Kitabeleri* adlı eserinde *Sinop*'ta Emir Beklemiş b. Emir Taybuga b. İlbasmış b. Koçkar b. Ogulbek. b. Beşbek'in, üzerinde H. 679 (M.1280) yılını taşıyan türbesinin bulunduğunu bildiriyor⁵⁸. Türk dili ile uğraşanların bildikleri ve Z.V. Togan'ın da işâret ettiği üzere, *-miş/-miş* isim-fiil ekleri ile yapılmış *İlbasmış*, *İltutmuş*, *Beklemiş* ve ayrıca *Beşbek* gibi adlar Kıpçaklar arasında yaygın olan adlardandır⁵⁹. *Bolu-Bartın* ve *Bartın-Kastamonu-Sinop* arasında uzanan bölgedeki yer adları arasında *Borlu: Taraklı-borlu*⁶⁰, *Karye-i Borköy*⁶¹ *Kara-togan*⁶², *Kara-togan Ocağı*⁶³,

⁵⁶ Bk. Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, sah. 310.

⁵⁷ Bk. Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, sah. 312.

⁵⁸ *Sinop Kitabeleri*, Sinop 1341, sah. 33; buradan aktararak Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, sah. 310 ve not. 24.

⁵⁹ Kıpçaklardaki *İlbasmış* şekli için bk. L. Rasonyi, d. *Etudes sur L'Europe Centre-orientale*, III, Budapest 1936, sah. 29-30 ve A. Kâşânî, yp. 139 b.

⁶⁰ *Defter-i Evkaf-ı Liva-yı Bolu*, no: 547, sah. 100.

⁶¹ Not 59'da göst. defter, sah. 182 b.

⁶² Not 59'da göst. defter, sah. 182 b; *Defter-i Mufassal-ı Bolu*, no: 35, sah. 384.

⁶³ *Defter-i Mensihat-ı Mufassal-ı Bolu*, no: 123, sah. 94 b.

*Karye-i Alpagut*⁶⁴, *Alpu*⁶⁵, *Kızıl-saray*⁶⁶ *Saraycık*⁶⁷, *karye-i Taybuga*⁶⁸ gibi Kıpçak niteliğini taşıyan köy adları da vardır. Bütün bu durumlar bu bölgelere Kıpçak unsurlarının yerleşmiş olduğunu, tarihî kaynakların vermiş oldukları bilgilerdeki nisbî bulanıklığı silecek ve ağzlar malzemesinden elde ettiğimiz sonuçları doğrulayacak şekilde ortaya koymaktadır.

Candaroğulları Devri

§ 8. *Kastamonu* ve yöresi tarihindeki üçüncü devir Candaroğulları devridir. Candaroğulları, yukarıda bir ara dokunduğumuz gibi, Selçuk sultanlarından Mes'ud II'nin *Kastamonu*'da hükümete kalkışan kardeşi Rükneddin Keyumers'e karşı açtığı savaşa yardımcı olarak gelen Şemseddin Yaman Candar'ın kurduğu bir beyliktir. Keyumers'in yenilmesi ve Atabeyi Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın öldürülmesi üzerine, İlhan Geyhatu bu harpteki hizmetine karşılık olarak Şemseddin Yaman Candar'a *Kastamonu* ve yöresini vermiş bulunuyordu. Candaroğulları'nın ilk devirlerinde beylik merkezi *Eflâgun (Eflâni)* idi. Çünkü, Şemseddin Candar, babası Yavlak Arslan'ın öldürülmesinden sonra yerine geçip kendisine direnen oğlu Mahmud Bey'e karşı bir şey yapamadığı için bir müddet *Eflâni* ve yöresi ile yetinmek zorunda kalmıştır. Beylik merkezinin *Eflâni*'den *Kastamonu*'ya aktarılması Şemseddin Yaman Candar'ın oğlu Süleyman Paşa zamanındadır. 1292 yılında kurulan bu beyliğin *Kastamonu* şubesi, Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid'in *Kastamonu*'yu alış tarihi olan 1392 yılına kadar sürmüştür. Ancak, beyliğin *Sinop* şubesi beyi bulunan İsfendiyar Bey, Osmanlı hanedanındaki karışıklık ve saltanat kavgalarından yararlanarak, beyliğe dahil başka yerler ile birlikte *Kastamonu*'dan *Bolu*'ya kadar olan yerleri de zaman zaman yeniden beyliğinin toprakları içine katmış olduğundan, Candaroğulları beyliğinin büsbütün ortadan kaldırılması ancak Fatih Sultan Mehmed devrinde gerçekleşebilmiştir⁶⁹.

⁶⁴ *Defter-i Mufassal-ı Kastamonu*, no: 143, sah. 33, 123.

⁶⁵ Not 63'te göst. defter, sah. 115.

⁶⁶ Not 63'te göst. defter, sah. 143 b: tâbi-i nahiye-i Araç.

⁶⁷ Not 63'te göst. defter, sah. 85b; no: 200, sah. 106 b.

⁶⁸ *Defter-i Mufassal-ı Kastamonu*, no: 200, sah. 95 b: tâbi-i nahiye-i Sinob.

⁶⁹ Candaroğulları Beyliği'nin siyasî hayatı üzerine geniş bilgi almak için bk. İ.H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, TTK. yayımlarından VIII, Seri-2, Ankara 1937, sah. 23-26; İslam Ansiklopedisi 52-inci cüz *İsfendiyarogulları mad.*; T.M. Yaman *Kastamonu Tarihi*, sah. 95-170; *Candaroğulları* ve bu bölümde verilen bibliyografya.

Eldeki tarihî kaynaklar Candaroğulları Beyliği'nin etnik yapısını aydınlatacak bilgiler vermemektedir. Genel olarak bir "Türkmen beyi" diye gösterilen⁷⁰ Şemseddin Yaman Çandar'ı, yalnız *Amasya Tarihi* yazarı Hüseyin Hüsameddin, yararlandığı kaynağı da göstermeksizin Alayuntlu Türkmen aşiretine bağlamıştır. Bu yazara göre, Candaroğulları ailesi, asıl Arslan Bey adlı bir beyden, Arslan Bey de Alayuntlu Türkmen oymağından gelmektedir⁷¹. *Amasya Tarihi*'ndeki bu bilgiye dayanarak, *Kastamonu Asar-ı Kadimesi* yazarı M. Behçet de Şemseddin Emir Candar'ın *Kastamonu*'yu, Alayuntlu aşiretini yanına alarak zaptetmiş olduğunu kaydetmiştir⁷². Hüseyin Hüsameddin'in verdiği bilginin kaynağının gösterilmemiş olmasını gözönünde bulunduran Prof. Dr. Faruk Sümer de haklı olarak, *Kastamonu* bölgesinde Alayuntlu boyuna bağlı 20 hanelik küçük bir oymağın yaşamasına rağmen⁷³, H. Hüsameddin'in ifâdesi tevsik edilmedikçe Alayuntlu boyu ile Candar ailesi arasında kavmi bir münasebetin bulunduğu dair görüş ileri sürülemediğini belirtmiştir⁷⁴. Biz sayın Faruk Sümer'in bu görüşüne esas itibarıyla katılmakla birlikte, arşiv defterlerindeki kayıtlara dayanarak, *Kastamonu*, *Bartın* ve yöresini Candaroğulları topraklarına bağlayan devirlerdeki gelişmeler sırasında, bu bölgeye Alayuntlu'lardan olmasa bile, başka Türkmen zümrelerinin gelip yurt tutmuş olduklarını belirtmek isteriz. Bu durum, Candaroğulları beylerince köylerde türlü kimselere vakıf olarak verilen yahut İsfendiyar, Kasım v.b. beylerin mülkiyetinde bulunan toprakların, çoklukla *Avşar*, *Avşar Divanı*, *Kıvık*, *Emir Salar*, *Eymir* v.b. Türkmen köylerine düşmesi ile desteklenmektedir. Bunun dışında *Bartın* ve yöresi ağızlarında Türkmen dil özelliklerinin çok canlı bir şekilde devam ettirilemiş olması, Candaroğulları devrinde *Bartın* ve yöresi kesimlerine ağız yapısında bir üst tabaka kuracak şekilde, yoğun Türkmen unsurlarının yerleştiğini göstermektedir. Bununla birlikte bölgedeki Türkmen unsurlarının buralara yalnız Candar oğulları devrinde gelmiş olduklarını iddia şeklinde bir düşüncemiz de yoktur. Bunlar, kısmen Candaroğulları'ndan önceki devirde gelmiş olabilecekleri gibi, *Bartın*'ın ilçe hâlinde gelişip genişlemesine paralel olarak *Eflâni*, *Saf-*

⁷⁰ Bk. İ.H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, sah. 23.

⁷¹ Bk. *Amasya Tarihi*, C. II, sah. 432, not I.

⁷² Bk. *Kastamonu Asâr-ı Kadimesi*, İstanbul 1341, sah. 25.

⁷³ Bk. Başb. Arşivi, no: 327 *Kastamonu Defteri*, yp. 44 a.

⁷⁴ Bk. *Osmanlı Devrinde Anadolu'da Yaşayan bazı Üçoklu Ouz Beylerine Mensup Teşekküller*, İstanbul Üniv. İktisat Fakültesi Mecm. XI (1952), sah. 468.

ranbolu, *Ulus* bölgelerinden daha sonra Osmanlılar devrinde de gelmiş olabilirler. *Bartın* ve yöresinin bu devre ait gelişmesini yukarıda 3-üncü paragrafta açıklamaya çalıştık.

16-ıncı ve 17-inci yüzyıla ait arşiv defterlerindeki kayıtlardan ve köy adlarından, *Kastamonu* ve yöresine Alayuntlu'lardan başka, *Avşar*, *Kınık*, *Yıva*, *Kara-evlü*, *Çavundur*, *Cebelü*, *Evciler*, *Eymür*, *Eriklü*, *Kozanlı*, *Dodurga*, *Çepni* gibi Türkmen oymaklarının da geldiği anlaşılmaktadır. Gerçi, bazı durumlarda köy ve yer adlarının yalnız belirli boy ve oymak şeklindeki etnik zümrelere izafeten değil, o zümrelere ait adları kişi adı olarak almış bulunan kimselere izafeten de verilmiş olması, bu köylerdeki halkın, o adları taşıyan boylardan gelip gelmediği konusunda uyanık olmayı gerektirmekte ise de, gerek bu bölgeye ait dil malzemesinin taşıdığı özellik, gerek *Anadolu*'nun aynı adları taşıyan başka bölgelerindeki köyler ağzlarının bu köyler ağzları ile gösterdiği uygunluk ve yakınlık, yukarıda sayılan köy adlarının, şahıslardan değil, o adı taşıyan boy ve oymaklardan gelmiş olduğu konusunda şüphe bırakmamaktadır. Yine arşiv kayıtlarından *Kastamonu* ve yöresinde, eski devirlerde henüz yerleşik hayata geçmemiş *Yörük* cemaatlerinin bulunduğu da anlaşılmaktadır. H. 990 tarihli ve 143 sayılı *Defter-i Mufassal-ı Kastamonu*'da *Araç* ilçesine bağlı olmak üzere *Gönceciyan-ı Cedid* (s. 194 b), *Kara-gözlü* ve *İhsanlı* (s. 200 b, 201 a), *Kuzgunlu* (s. 202 a,b), *Çiyülü* (sa. 203), *Köse-Halil* (s. 203 b), *Resuller* yahut *Kaya-başı* (s. 204 a), *Menteşe Fakih öteki* adı ile *Aşıklı*, *Saltıklı* (yahut *Saltuklar* ?), *Ali-Beyli* (s. 206, 207); *Daday*'a bağlı olarak da *Sofucalar* (s. 345 b, 115 hane) *Yörük* cemaatlarının adları geçmektedir. Yine 990 tarihli ve 176 no'lu *Kastamonu Defteri*'nde *Taşköprü* bucağına bağlı olan *Eriklü* (s. 86 b, 78 hane), *Akça-kavak öteki* adıyla *Dede Fakihlü* (s. 28, 28 hane), *Çallu* (s. 87, 33 hane), *Çötüller* (s. 87 b, 44 hane), *Kozanlı* (s. 87 b, 9" hane), *Ali Hacılı* (s. 88 a, 58 hane), *Yekeklü*, *Çoğaçlı* (s. 88 b) cemaatları sayılıyor.

Bütün bu kayıtlar 16, 17-inci yüzyıllardaki duruma göre, *Kastamonu* ve yöresinde, göçebe veya yerleşik hayata geçmiş birçok Türkmen unsurunun bulunduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Eldeki arşiv kayıtlarından yararlanarak bir de *Bartın* ve yöresini elder geçirecek olursak, bu bölgeye *Avşar*, *Kınık*, *Salur* Türkmenlerinin yerleşmiş olduğunu kesin olarak söyleyebiliriz. Çünkü, Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki 547 sayılı *Evkaf-ı Liva-yı Bolu Defteri*'nde "nahiye-i Oniki Divan'a bağlı köyler arasında *Afşar*, *Avşar* (s. 157 b, 159, 160

b, 183 b), *Kınık* (s. 166); 123 sayılı *Mensuhat-ı Mufassal-ı Bolu Defteri*'nde ise *Kınıksu* (s. 94 b), *Salur-Beyi* (s. 384 b'deki listede 58-inci köy), *Emir-Salar* (s. 425 b, 120 inci köy), *Kınık* (s. 425 b, 121-inci köy) ve *Divan-ı Kınık* (s. 420, 423, 424, 425) adlarına rastlanmaktadır. Öyle ki, sonuncu defterde 102, 103, 109, 111 ve 121-inci köylerin *Oniki Divan* veya *Amasra* kal'asına bağh olarak hep *Kınık* yahut *Divan-ı Kınık* adlarını almış olmaları burada aynı adı taşıyan bir-kaç *Kınık* köyünün bulunduğunu da ortaya koymaktadır. Bundan başka köylerdeki kimi toprak parçalarının yahut ekinliklerin *Salur yeri*⁷⁵, *Eymür-Togan*⁷⁶ yeri v.b. adlar ile adlandırılmış olması da, buraların bu adları taşıyan Türkmen bey ve boyları ile ilgisi olabileceğini hatıra getirmektedir.

Oniki-Divan nahiyesinin yukarıda saydıklarımız dışında kalan köy ve yer adlarına bakarak, buraya başka hangi Türkmen zümrelerinin gelmiş olduğunu tayin edemediğimiz gibi, eldeki arşiv kayıtlarından *Bartın* ve yöresine, *Eflâni*, *Safranbolu* ve *Daday* bölgelerinden sonradan gelmiş olan unsurların da etnik kimliklerini kesin olarak bilememekteyiz.

§ 9. *Kastamonu* ve yöresi ile *Bartın* ve yöresinin tarihî devirleri üzerine yukarıdan beri yapageldiğimiz açıklamalar ile, bu bölgeye, *Kastamonu*'nun türkleşme tarihinden başlayarak ta Osmanlılar devrine gelinceye kadar geçirdiği süre içinde hangi Türk etnik zümrelerinin gelip yerleşmiş olduklarını göstermeğe çalıştık. Elde edilen tarihî bilgilerin, arşiv ve bölgeden alınan dil malzemesi ile karşılaştırılıp değerlendirilmesi, bu bölgeye gelmiş bulunan ve 3-üncü paragrafta sözünü ettiğimiz Kıpçak unsurlarının, yoğun olarak özellikle *Bartın* ve yöresinde yerleşmiş olduklarını ortaya koymaktadır. Çünkü, türlü tarihî olayların ve değişik devirlerin yeni etnik unsurları bol bol getirdiği bir bölgede, Kıpçak lehçelerine ait belirli bazı özelliklerin bugüne kadar eritilmeden kalabilmiş olması, ancak bölgedeki Türk-Kıpçak unsurlarının dilin ses yapısı bakımından kendilerini öteki Oğuz-Türkmen unsurları arasında hâkim kılacak bir sayı yoğunluğuna sahip olmaları ile izah edilebilir. Aynı özellikler *Bolu*, *Kastamonu* ve yöresine giren öteki ağızlarda artık *Bartın*'da olduğu şekilde görülmemektedir.

Bartın ve yöresinin *Avşar*, *Kınık*, *Salur* (*Salar*) *Eymür* v.b. Türkmen uruğları ile olan ilgisini yukarıda belirtmiştik. Fakat, adı geçen köyler dışında *İnpiri*, *Çakraz*, *Bostanlar*, *Aşağıköy* v.b. ile, *Arut bucağı*'na

⁷⁵ Bk. *Mensuhat-ı Mufassal-ı Bolu*, no: 123, sah. 96 b.

⁷⁶ Bk. *Mensuhat-ı Mufassal-ı Bolu* no: 123, sah. 98 b.

bağlı 17 parça köyde de Türkmen karakterini en açık bir şekilde yansıtan özelliklerin yer almış; daha doğrusu *Bartın* ve yöresinin Türkmen lehçe yapısına ait özellikleri de kuvvetli bir şekilde vermiş olması, yukarıda adlarını verdiğimiz *Avşar*, *Kınık*, *Salur* zümrelerinin *Bartın* ve yöresindeki başka köylere de yerleşmiş olduğuna yahut *Kastamonu* yöresinden yapılan sonraki aktarmalar da dahil olmak üzere, bölgeye daha başka Türkmen unsurlarının da gelmiş bulunduğuna delâlet etmektedir.

Bartın ve yöresinin, bugün bazı yönlerde *Orta Anadolu*, bazı yönlerde *Çankırı*, *Bolu*, *Kastamonu*, *Denizli*, *Çivril*, *Tavas* v.b. ağzlar ile kurmuş olduğu bağlantılar da, bu etnik durumla ilgili bulunmaktadır. Türlü Türk boylarının *Anadolu*'daki yayılma yerleri ile yayılma şekillerinin tesbiti, araştırma bölgemiz ile, aralarında bağlantı kurulan bu bölgelerin daha çok *Avşar*, *Kınık*, *Eymir*, *Alayuntlu* v.b. bazı Oğuz-Türkmen unsurları bakımından yakınlaştıklarını veya birleştiklerini ortaya koymaktadır⁷⁷. Yalnız şu var ki, söz konusu etnik unsurların, her bölgede o bölgenin özel şartlarına uygun bir kaynaşma ve buna bağlı birer gelişmeye uğramış

⁷⁷ Ebu'l-Fidâ, *Takvim al-Buldân* adlı eserinde İbni Sa'îd al-Magribî'nin Moğollar zamanında yazdığı bir coğrafya kitabında verilen bilgiye dayanarak, Selçuklular zamanında *Antalya* kuzeyinden başlayarak *Denizli* ve *Menderes* bölgesinde 200.000 çadırık Türkmen boylarının yaşadığını kaydediyor (bk. Ch. Schier yayını, Dresden 1846, sah. II; P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, sah. 2). Aynı yazardan, *Ankara* ve *Kastamonu* arasında 30.000 çadırık bir Türkmen gurubunun daha bulunduğunu, *Uludağ*'dan *Tarsus*'a kadar uzanan *Batı Anadolu*'nun dağlık bölgelerinin bu eserde "Türkmen dağları" diye adlandırıldığını, hattâ *Ankara* çevresinde Türkmen'lere bağlı geniş bir *Kayı* kolunun da var olduğunu öğreniyoruz (gös. e. sah. 210; F. Sümer, *Osmanlı Devrinde Anadolu'da Kayılar*, sah. 590; Z.V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, sah. 188). *Kayılar*'ın *Kastamonu-Bolu* arasındaki bölge ile olan, yerlerinde belirttiğimiz ilgilerinden başka, 15 ve 16-ncı yüzyıllarda, türlü şubeler halinde *Konya*, *Isparta*, *Denizli*, *Muğla*, *Manisa*, *Afyon* ve *Ankara* bölgelerinde de yayılmış oldukları tesbit edilmiştir. (bk. F. Sümer, *Kayı* mad., *İslâm Ansiklopedisi*, C. VI, sah. 460).

Avşarlar'ın tarihi ve *Anadolu*'daki yayılma şekilleri de yukarıdaki tesbiti doğruladığı gibi (bunun için bk. F. Sümer, *Avşarlara Dair*, Köprülü Armağanı, sah. 453-478), bunların *Anadolu*'nun nerelerine niçin ve ne şekilde yayılmış oldukları noktasında beliren soruları da aydınlığa çıkarmaktadır. *Eymir* ve *Alayuntlu*'ların 16-ncı yüzyıldaki yayılma alanları için bk. F. Sümer, *Osmanlı Devrinde Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller*, İst. Üniv. İktisat Fakültesi Mecm. XI (1952), sah. 459-469 arası. Bunlardan başka *Kayı*, *Kınık* ve *Avşar* yer adlarının *Anadolu*'da bugün devam eden kalıntıları üzerinde yaptığımız incelemeler bile, bu üç Türk boyuna ait özellikler bakımından *Afyon-Dinar*, *Kütahya-Uşak*, *Bolu*, *Çankırı*, *Kastamonu*, *Denizli-Acıpayam-Çivril*, *Zonguldak* bölgelerini birer bakıma *Bartın* ve yöresi ağzları ile birleştirmektedir. Bu hususu bundan önceki yazımızda belirtmeğe çalışmıştık. İşte yer adları üzerinde yapılan bu şekildeki incelemeler ile, bu şekildeki birleşmelerin sebepleri de az çok ortaya çıkmaktadır.

olmaları, bu küçük ağız bölgelerini kendi araştırma bölgemizle, ancak belirli noktalarda birleştirmiş bulunmaktadır. *Bartın* ve yöresinin Kıpçak unsurlarından gelen özellikleri de yine bu esastaki gelişmelere dayanmaktadır⁷⁸.

Demek oluyor ki *Bartın* ve yöresi ağızları eski bir Oğuz dil tabakası üzerine Kıpçak ve Türkmen unsurlarının getirdiği ağız özellikleri ile karışıp kaynaşarak, bu kaynaşmanın zaman içinde geliştirdiği özel bir kişilik altında oluşmuş bulunmaktadır. *Kastamonu* ve yöresi ile *Bartın* ve yöresi üzerinde yaptığımız tarihî devirlere ait etnik gelişmeler ile ilgili inceleme, bu üç ayrı ağız ve lehçe tabakasını içine alan karışma ve gelişmelerin *Asya*'da değil, doğrudan doğruya *Anadolu*'da, hattâ daha sınırlayıcı bir deyimle söylersek *Bartın* ve yöresinde meydana geldiğini de ortaya koymaktadır. Öyle sanıyoruz ki, *Bartın* ve yöresi ağızları üzerine yayımladığımız birinci makalenin 3-üncü paragrafında ortaya attığımız soru da, eldeki şu araştırma ile oldukça aydınlanmış, ve karşılığını bulmuş olmaktadır.

⁷⁸ *Bartın ve yöresi Ağızları* adlı makalemizin 3-üncü paragrafında, *Bartın* ve yöresi ağızlarının, taşıdığı Kıpçak özellikleri bakımından Tebriz Azericesi, Azerice'nin *Nahçıvan*, *Aynallu*, *Kaşkay* ağızları ve *Afganistan*'daki *Avşarlar*ın dili ile ortaklaşan noktaları bulunduğunu bildirmiştik. Bu bölgelere ait tarihî gelişmelerin gözden geçirilmesi, *Bartın* ve yöresi gibi, Azeri bölgesinin de birinci derecede Türkmen, ikinci derecede peyderpey *Kafkas* ötesinden gelen Kıpçak unsurları ile kaplandığını gösteriyor. Bunların *Tebriz* ve *Nahçıvan* bölgelerinde daha yoğun olarak bulunmaları (bk. Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, sah. 189) Azerice'ye bazı Kıpçak dil özelliklerinin aktarılması ile sonuçlanmıştır.

